

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК УМОВА ПОЗИТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Крижанівська О.П.

канд. філос. н., доц.

Максименко О.М.

магістрантка Національного технічного університету України «КПІ»

В даній статті автор розглядає особливості проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні та можливі шляхи правового регулювання міграційної політики держави для позитивного вирішення даної проблеми.

В данной статье автор рассматривает особенности проблемы внешней трудовой миграции в Украине и возможные пути правового регулирования миграционной политики государства для позитивного решения данной проблемы.

In this article the author shows main characteristics of the problem as external labor migration in Ukraine and possible ways of the legal regulation of migration as a positive solution to this problem.

Ключові слова: трудова міграція, зовнішня трудова міграція, міграційна політика.

Актуальність розгляду даного питання витікає з достатньо великої кількості сьогоденних неврегульованих питань міграційної політики держави. Складність вивчення проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні виникає в зв'язку з тим, що немає чіткого механізму вивчення даного процесу, а саме явище є недостатньо дослідженим.

Переломним етапом в історії України стало здобуття незалежності і одночасна демократизація суспільного життя. Молода країна зіткнулася з такими явищами як інфляція, економічна криза, руйнація промисловості і сільського господарства, закриття заводів, фабрик, великих підприємств, як наслідок - безробіття, скорочення робочих місць, затримка або невиплата зарплат, пенсій, стипендій. Для багатьох громадян єдиним виходом з цієї ситуації виявився пошук кращої долі за межами України, і право на вільне перетинання державного кордону надавало таку можливість. Науково і практично доведено, що можливість вільного перетинання кордону завжди на користь, насамперед, державам із високим рівнем розвитку, які за допомогою високої цінової політики убезпечують себе від надлишкової імміграції і водночас забезпечують приток дешевої робочої сили, у якій зацікавлені. Імміграція у держави зі стабільним рівнем життя відбувається одночасно з еміграцією з держав із менш високим рівнем розвитку, до яких належить і наша держава. Попри всі оптимістичні сподівання, основною метою закордонних поїздок для українців став не туризм і освіта чи відвідування близьких родичів, а праця за кордоном з метою покращення свого матеріального становища, отримання вищого заробітку у порівнянні з оплатою праці в Україні.

Україна є одночасно країною-донором робочої сили по відношенню до високорозвинених держав, країною-реципієнтом – для країн з більш низьким рівнем соціально-економічного розвитку та країною - транзитером робочої сили до країн Європейського Союзу [1]. Це означає, що цінні спеціалісти з вищою та середньо-спеціальною освітою, які готові працювати за копійки, залишають країну і їдуть до високорозвинених країн, натомість держава отримує малокваліфікованих робітників, біженців, нелегалів, осіб з кримінальним минулим з країн з менш стабільним рівнем життя, більш того, Україна, через своє географічне положення, є зв'язуючим мостом між трудовими мігрантами з Росії, країн Сходу та країнами-реципієнтами Європейського Союзу, США, Канади та ін.

З часом, саме трудова міграція в Україні стає однією з найпоширеніших форм зовнішньої міграції населення. Трудова міграція – це переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю [3]. За уточненим визначенням вітчизняного соціолога С.Головки, зовнішня трудова міграція – це процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення з країни до країни, викликаний причинами економічного характеру [2, 354].

Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики зовнішньої трудової міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових важелів її регулювання зробили провідні вітчизняні вчені: О.Позняк, Е.Лібанова, О.Малиновська, Н.Марченко, А.Мокій, С.Писаренко, А.Сумянцева, Є.Савельєв, Л.Симів, А.Філіпенко. Дослідженням соціальних

проблем трудової міграції сьогодні займаються також українські вчені С. Головка, Б. Довжук, А. Ходорчук, Т. Стубайло, С. Мельник, А. Сухоруков.

Динаміка міжнародної трудової міграції є об'єктом дослідження російських вчених: Івахнюка І. В., Іонцева В. О., Колосніциної М. Г., Зайончковської Ж. А., Преведенцева В. І., Тюрюканової О. В. Серед зарубіжних вчених, які присвятили свої наукові праці проблемам міжнародної трудової міграції, слід виокремити Г.Бекера, Г.Брюкера, П.Сталкера, О. Старка, Дж. Тейлора, Г.Фаїні, К.Хансена, А.Шарпа.

Метою даної статті є аналіз правового регулювання міграційної політики України, як умови позитивного вирішення проблеми зовнішньої трудової міграції. **Головне завдання** полягає в тому, щоб розкрити особливості проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні та виокремити ряд заходів для правового регулювання процесу зовнішньої трудової міграції, що дозволить перетворити негативні сторони трудової міграції в позитивні для нашої країни.

За даними представництва Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ), за межами України працює 6,5 мільйонів мігрантів, тобто майже 14,5% працездатного населення. З них 67% - чоловіки, 33% - жінки [4]. Основними країнами для зовнішньої трудової міграції, як показує Державний комітет статистики України, є Росія (40-50%), Польща (15-20%), Чехія (10-12%), Італія (бл.10%), Португалія (5-8%) [4]. Найбільша кількість громадян виїжджає через близькість до кордону та високий рівень безробіття із Закарпатської та Чернівецької областей, найменша — з Київської, Одеської, Житомирської, Кіровоградської, Полтавської, Дніпропетровської областей, де рівень безробіття нижчий [4].

В цілому високий рівень зовнішньої трудової міграції породжує для країни серйозні соціально-економічні проблеми. Їх суть можна визначити наступним чином:

1. Виїжджає найпродуктивніша частина трудового потенціалу, зокрема молодь. Більшість мігрантів — особи у віці 20-49 років, представники найбільш економічно продуктивних вікових груп [4];

2. Виїжджають висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свої професійні навички оскільки за кордоном виконувана ними робота часто носить примітивний та неprestижний характер. За даними МОМ, 59% трудових мігрантів мають повну середню освіту, 17% - базову чи неповну вищу освіту, 14% - вищу освіту, 10% - початкову або незакінчену середню освіту [4]. Проте, незалежно від рівня освіти, майже всі українські трудові мігранти працюють на роботах, що не потребують високої кваліфікації. 54% українських мігрантів працюють у галузі будівництва, 17% - у сфері домашнього догляду, по 9% - у сільськогосподарському секторі та торгівлі, ще 6% - у промисловості та 5% займаються іншими видами робіт [4]. Втрати України від відтоку спеціалістів, за підрахунками експертів, складають щорічно приблизно 15 мільярдів доларів [6].

3. Спостерігаються негативні демографічні процеси, такі як руйнація сімейних відносин, несприятлива атмосфера «мігрантського життя» для народження і виховання дітей, зменшується кількість укладених шлюбів, частішими стають розлучення, часто залишаються бездоглядними діти та люди похилого віку, особливо страждають діти, які на довгий час залишаються без уваги батьків, що усугубляє таке явище, як соціальне сирітство;

4. Страждає також фізичний стан трудового мігранта: працюючи на чужині, заробітчани втрачають власне здоров'я, не отримуючи при цьому кваліфіковану медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної і часто ненормованої праці, насильства з боку роботодавців, в тому числі й сексуального, важких побутових умов, а крім цього, вони не мають гарантії щодо отримання зароблених грошей та правового захисту від злочинних угруповань;

5. Зневіра у власних можливостях працевлаштування на Україні, яка зростає з кожним місяцем перебування закордоном, втрата зв'язків з Батьківщиною, національною самосвідомості, набуття чужих звичаїв та невластивого менталітету.

6. В Україні зовнішня трудова міграція супроводжується таким ганебним явищем, як торгівля людьми. За даними Міжнародної організації з міграції за останні 18 років від торгівлі людьми постраждало близько 110 тисяч українських громадян [6]. Лише в 2010 році за допомогою в представництво МОМ в Україні звернулися 827 постраждалих від торгівлі людьми [5]. Для порівняння, у 2008 році кількість жертв сягала 322 осіб [5];

7. Новим соціальним феноменом сучасності можна вважати появу в Україні дистантних сімей трудових мігрантів. Згідно зі статистичними даними, лише шість відсотків заробітчан не мають дітей. У більшості мігрантів їх двоє або троє. Тобто, якщо Україну покинуло сім мільйонів громадян (і це лише офіційні дані), без батьківського піклування нині живе приблизно 7,5 – 9 млн. неповнолітніх. Тільки у Львівській області проживає приблизно 20 тисяч дітей, батьки яких перебувають на заробітках, практично в 50 кожному класі є один,

двоє або й троє учнів, у котрих мама, тато, а іноді і двоє батьків знаходяться на заробітках за кордоном [3].

Втім для економіки України трудова міграція має також позитивні сторони. До них можна віднести:

1. Зменшення напруги на ринку праці України, зокрема зниження рівня безробіття. Завдяки трудовій міграції, українські кваліфіковані спеціалісти, реалізують себе за кордоном, не маючи змоги працевлаштуватися вдома;

2. Можливість матеріального утримання на Батьківщині сімей, зокрема дітей, фінансування їхнього навчання, покращення житлових умов, купівлі товарів довготривалого використання, оздоровлення родичів тощо;

3. Розвиток малого бізнесу за рахунок залучених коштів від "човникової" торгівлі. Як показало дослідження 2008 року власний бізнес мали члени 19% домогосподарств, тобто практично кожен п'ятий [6, 34];

4. Трудова міграція є джерелом досвіду, знань, розширення світогляду, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки, вивчення іноземних мов;

5. Значні обсяги інвестицій, грошовий (валютний) приплив (заробітчанські гроші), які отримує Україна завдяки заробітчанству. Українські мігранти щорічно перераховують в Україну від 5 до 9 мільярдів доларів, що становить 5-8,5% ВВП і дорівнює сумі, яку іноземні підприємства вкладають у країну [4]. В останній час аналітики вказують, що має місце негативна тенденція. Молоде покоління трудових мігрантів вже не так прагне переказувати кошти в Україну, а намагається влаштуватись, вивезти свої сім'ї і вести власний бізнес. Через це рівень інвестицій від зовнішньої трудової міграції в останній час скорочується.

З огляду на негативні і позитивні прояви зовнішньої трудової міграції, основним завданням нашої держави у сфері міграційної політики є мінімізація негативних наслідків та максимальне використання позитивних для трудових мігрантів та українського суспільства в цілому. Громадянин має невід'ємне право як на виїзд за рубіж, так і на гідний рівень життя вдома, тобто бути працевлаштованим, мати власну справу, гідну оплату праці, яка б дозволяла як самореалізуватися, так і забезпечити добробут його рідним. Саме на це і має бути спрямована політика регулювання трудової міграції.

І певні кроки до такої політики в Україні вже зроблені. На сьогодні Україна є учасницею Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів, а також Угоди про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів в рамках СНД. У 2008 році в рамках Самміту голів урядів країн-членів СНД підписано Конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей держав-учасниць СНД, яка наразі готується до ратифікації [1].

Одночасно, Україною укладено 13 двосторонніх міжнародних договорів у сфері працевлаштування. Також, діють 7 двосторонніх договорів у сфері соціального забезпечення. Продовжується робота стосовно укладання двосторонніх угод у сфері соціального забезпечення з країнами, в яких перебуває найбільша кількість українських мігрантів, зокрема, з Польщею, Федеративною Республікою Німеччина, Грецькою Республікою, Державою Ізраїль. Готуються до ратифікації угоди про соціальне забезпечення з Португалією та Естонією.

Розпочате реформування міграційної сфери, відповідно до ініціативи Європейського Союзу „Східне партнерство” та підписання у травні цього року Президентом України Указу „Про Концепцію державної міграційної політики” стали дорожньою картою органам влади щодо подальших стратегічних кроків у державній міграційній політиці України [1].

На даний час, міністерством розробляється проект Закону України „Про зовнішню трудову міграцію”, яким передбачається активізація міжнародного співробітництва у сфері трудової міграції та посилення соціального і правового захисту громадян України, які перебувають за кордоном [1].

Країни Західної Європи, Росія, США, Канада є потенційними споживачами нашої робочої сили і розробка міждержавних угоди, які базуватимуться на міжнародному праві і забезпечуватимуть соціальні і політичні гарантії трудовим мігрантам можуть стати основою державної міграційної політики України. В цих угодах розглядаються такі проблеми, як юридична і економічна свобода громадян будь-якої країни, визнання міждержавного обміну робочою силою, економічна доцільність обміну трудовими ресурсами, ротація основної маси мігрантів. Такі угоди, зазвичай, передбачають професійну підготовку на місці майбутньої роботи, цілеспрямований добір на роботу та міждержавні гарантії щодо мінімальних умов проживання. Підписання даних угод гарантуватиме правовий і соціальний захист наших

співвітчизників за кордоном та покращення трудових міграційних відносин між головними приймаючими країнами і Україною в майбутньому.

Україна є новачком у процесі міждержавного обміну трудовими ресурсами і накопичити їй необхідний досвід допоможе ґрунтовне вивчення досвіду західних країн у сфері міграційної політики, який втілюється у міжнародному законодавстві. Це сприятиме вдосконаленню міграційного законодавства України, його переходу на якісно новий рівень та реалізації в подальшому тих угод, які на даному етапі залишаються лише на папері.

Регулюванню міграції населення, веденню обліку, укладанню міждержавних та міжнародних угод щодо працевлаштування українських громадян за кордоном та видавати трудові ліцензії іноземним громадянам на роботу в Україні допоможе створення організації, щось на зразок Державної служби міграції. Дана установа може запровадити обов'язкове страхування українських громадян перед їх виїздом в іншу країну на роботу, вести пошук вільних робочих місць в інших регіонах України, збір інформації про попит на окремо взяті спеціальності в інших областях нашої країни. Це дасть змогу співвітчизнику знайти роботу за його кваліфікацією не виїжджаючи за межі Батьківщини, а обмежившись лише стаціонарною трудовою міграцією. Збираючись їхати за кордон, майбутній трудовий мігрант стикається з безліччю бюрократичних нюансів, Державна служба міграції могла б допомогти їм в одержанні документів, необхідних для роботи, медичних довідок, віз, дозволів тощо. Важливою бачиться також співпраця даної установи з аналогічними організаціями у країнах, що приймають наших мігрантів, з метою соціального захисту трудових мігрантів та регулювання процесу міграції.

Велике значення для налагодження ефективних міграцій має співробітництво з Міжнародною організацією з міграції, членами якої є 46 держав і яка за 5 років своєї діяльності брала участь у долях майже 5 млн. осіб. Ця організація забезпечує впорядковану і планову міграцію, має сформовану організаційну структуру, веде обмін досвідом і надає потенціальним мігрантам і державним організаціям інформацію про ситуацію на ринку праці тієї чи іншої країни, в тому числі щодо професій, кваліфікацій, умов найму [6].

Актуальним залишається прийняття закону щодо імміграції, без якого неможливо встановити порядок прибуття в Україну іноземців та осіб без громадянства з метою працевлаштування. Без цього, Україна і в подальшому буде не спроможна контролювати приток мігрантів до країни та виїзд населення закордон, втрачаючи цінні трудові ресурси.

Було б доцільним, також, створення спеціалізованих бірж праці, які б взяли на себе роль посередника при наймі українського мігранта на роботу за кордон, захищали його інтереси на зарубіжних ринках праці, підбирали відповідні кваліфікації вакансії, укладали колективні та індивідуальні контракти, а головне вберігали б від ризику незаконної торгівлі людьми та інших порушень прав людини. На базі цих спеціалізованих бірж доцільно було б організувати курси з вивчення іноземної мови, оскільки для конкурентоспроможності трудовому мігрантові необхідно вільно володіти мовою приймаючої країни. Це дасть змогу трудовому мігрантові почувати себе впевненіше в процесі адаптації в нових умовах, в чужій країні і досягати кращих результатів в своїй трудовій діяльності.

Отже, шляхами позитивного вирішення проблеми трудової міграції є: спрямування процесів трудової міграції у контрольоване і врегульоване державою русло. А саме: розробки і реалізації чітких і прозорих механізмів регулювання міграційних процесів, вироблення дієвих механізмів захисту трудових мігрантів; стимулювання зворотності зовнішньої трудової міграції; впровадження комплексу заходів, спрямованих на покращення ситуації на національному ринку праці та створення нових робочих місць з гідною заробітною платою. Головним же залишається проведення ефективної політики зайнятості із використанням всього комплексу інструментів щодо розподілу, перерозподілу, збереженню і раціональному використанню трудового потенціалу в Україні.

Виконання цих та інших завдань дозволить перетворити негативні сторони трудової міграції в позитивні для нашої країни, дозволить упорядкувати міграційні процеси в державі та забезпечити соціальний захист співвітчизників за кордоном.

Література:

1. Виступ першого заступника Міністра соціальної політики України Василя Надраги на конференції "Майбутнє міграції в Україні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=134354&cat_id=107177
2. Головка С. В. Світова економіка / С. В. Головка. – К. : Либідь, 2000.

3. Журба О.В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції // Форум права. -2008. -№ 1. –С.130-133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08govutm.pdf>
4. Закордоном живе 14% громадян України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/09/30/6630949/>
5. «Люди як товар». Торгівля людьми й досі актуальна для України проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.reactor.org.ua/showthread.php?t=490>
6. Манфред Профазі: Україна - експортер "живого товару" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/09/110930_migration_profasi_ok.shtml
7. Позняк О. Групові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи / О.Позняк // Економічний часопис. – 2007. - №2. – С.34-48.